

УДК 343.9
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2023.14>

С. В. Волков

orcid.org/0009-0000-7029-9464

*аспірант відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

МІЖНАРОДНА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА ДЛЯ УКРАЇНИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Постановка проблеми. У реаліях сьогодення значущим є кримінологічний дискурс міжнародної гуманітарної допомоги для України. У цьому ми вбачаємо утвердження репутації України як правової відкритої держави, в якій усі праводносини відбуваються на засадах ідей демократії і верховенства права. Зазначимо тут, що заявлена у назві статті проблема має глибинний міждисциплінарний характер. Міжнародна гуманітарна допомога по суті є багатокомпонентним системним соціальним, культурним явищем, яке передбачає правові механізми взаємодії донорів, логістику передачі, систему вивчення і аналізу реальних потреб в ситуаціях контраверсійного змісту. Серед таких ситуацій, що впливають на сам правовий механізм і логістику, варто виокремити: паливна криза, руйнації транспортної інфраструктури, непрогнозовані гуманітарні наслідки не лише на територіях ведення активних бойових дій, але на територіях, де не велися бойові дії, криміналізація цього виду діяльності, детермінація і особистість злочинця через призму девальвації соціокультурних цінностей в ситуації постійної загрози життю людей, динамічних загроз – причин гуманітарної кризи у тому числі, що ускладнює усі позиції методології криміналістики.

Заявлена проблема значуща у контексті проблематики інтегрування України у європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства у Європейському союзі, приведення національного законодавства у відповідність із загальними принципами міжнародного права у цій сфері [13].

Оцінка стану літератури. Історичний аспект міжнародної гуманітарної допомоги як масштабної програми добровольчої гуманітарної місії на міжнародному рівні представлено на прикладі діяльності Комітету допомоги мешканцям Німеччини та інших частин континенту, які потерпають від бідності (Лондон) презентовано Норбертом Гьотцем на початку XIX століття [1]. Автор у статті наголосив увагу академічної спільноти на тому, що до цього часу є потреба ретельного вивчення емпірики (листування, перемовин, документальних свідчень учасників) для систе-

матизації уявлень про те, як зовнішньополітичні інтереси впливали на формування хибних уявлень про нужденних, як такі хибні уявлення привели до корумпованих структур розподілу гуманітарної допомоги. Такий досвід, уважаємо, має поширюватися і на теренах України. Адже в Україні на теперішній час так само спостерігається асиметрія і поляризація позицій громадянського суспільства, що шкодить задоволенню гуманних інтересів як донорів, так і розповсюджувачів гуманітарної допомоги. А це, у свою, чергу нівелює сам факт гуманітарної допомоги [1].

Методологічний базис цієї наукової розвідки сформовано з опорою на узагальнення і висновки В. Голіни, М. Колодяжного [10], В. Лихолоб [11], В. Василевич [3]. Погоджуємося з науковцями в тому, що важливим аспектом кримінологічного дискурсу є дослідження соціального феномену злочинності, коли в її основі закладено соціально-економічні норми, характер сформованих на певній території виробничих відносин, особливості продуктивних сил. Це передбачає дослідження кримінологічних ситуацій в конкретному регіоні, місті, громаді тощо [11]. Для розкриття кримінологічного складника міжнародної гуманітарної допомоги вартісним є розкриття змісту рівня, структури, динаміки, географії загального стану злочинності (за В. Василевич) [3], урахування адміністративних меж діяльності правоохоронних органів, статистичні періоди звітності; детермінанти злочинності (причини та умови, що породжують і сприяють вчиненню злочину на певній території у конкретний час; стан інформаційного забезпечення; стан реалізації заходів боротьби зі злочинністю в межах конкретного регіону, населеного пункту (за В. Лихолоб) [11].

У статті Ю. Луценко Ю. і М. Денисенко конкретизовано проблематику протидії злочинності через призму розвитку національного інформаційного права, створення цілісної системи законодавства з питань розвитку інформаційного суспільства та забезпечення інформаційної безпеки [12].

Ця розвідка певною мірою узгоджена з висновками і авторською позицією О. Василенко – Спецпредставниці з питань координації гуманітарної допомоги при Міністерстві закордонних

справ України [4], яка актуалізувала увагу громадськості до питань гуманітарної допомоги з ініціативи громадських організацій, міжнародних організацій, країн-донорів та корпоративно-відповідального бізнесу в усьому світі [4].

Мета, завдання поданого матеріалу по обраній проблемі: конкретизувати напрями кримінологічного дискурсу міжнародної гуманітарної допомоги для України.

Виклад основного матеріалу. Гуманітарна допомога є добровільною, безкорисливою та усвідомленою діяльністю донорів (фізичних чи юридичних осіб) по відношенню до офіційно визначених категорій отримувачів такої допомоги. Така допомога відповідно до абзацу 2 статті 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» може надаватися «в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном» [7].

Отримувачі гуманітарної допомоги на рівні цього Закону потребують такої допомоги «у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [7]. Гуманітарна допомога визначена і різновидом благодійництва, якщо відповідає статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [6]. Гуманітарна допомога надається згідно з принципами законності, гуманності, рівності. Така допомога переслідує за мету не лише порятунок життя і задоволення нагальних потреб людини, медичну допомогу і забезпечення базової гігієни, але й сприяє утвердженню гуманістичних цінностей, слугує потужним мотиватором до позитивних трансформацій у суспільстві.

В реаліях сьогодення, коли військова агресія російської федерації проти України триває уже другий рік поспіль, міжнародна гуманітарна допомога стала своєрідним лакмусом корпоративної відповідальності і усвідомленої потреби підтримки ідей демократії, утвердження демократичних цінностей в усьому цивілізованому світі. Разом з тим, саме діяльність у галузі надання, отримання, розподілення і використання гуманітарної допомоги, у тому числі – міжнародна, спонукає до розвитку нових концептів кримі-

нології, кристалізації нового напрямку міжнародного гуманітарного та інших галузей права. Власне сам концепт міжнародної гуманітарної допомоги, принципи надання такої допомоги формувалися під впливом положень християнської, ісламської та інших традиційних форм благодійності. Засадничі і організаційні аспекти міжнародної гуманітарної допомоги закладено у Великій Британії, на висновки і міркування Норберта Гьотца ми спиралися в актуалізації проблеми [1]. Під час Першої світової війни активізували свою роботу у цій площині неурядові організації і нейтральні країни. Під час Другої світової війни і після неї розроблялися і вдосконалювалися механізми співпраці урядових і неурядових організацій у галузі надання, отримання, розподілення і використання гуманітарної допомоги. Крім забезпечення нужденних їжею, питною водою, ліками, прихистком, багато уваги почали приділяти реалізації прав людей, які такої допомоги потребують. З 1980-тих років стали залучати відомих публічних людей для стимулювання і розширення масштабів міжнародної гуманітарної допомоги. 2000-ті роки ознаменувалися організацією гуманітарних кластерів для покращення взаємодії неурядових організацій в означеному напрямку.

На теперішній час значна кількість організацій, країн-донорів надають гуманітарну допомогу для України і українцям – вимушеним переселенцям за кордоном. Серед них: Координаційний центр запобігання катастрофам при НАТО, Управління з координації гуманітарних питань ООН, Глобальна продовольча програма WFP, UNICEF, Міжнародний фонд Червоного Хреста, Всесвітня організація здоров'я, Консультативна місія ЄС в Україні, інші [4].

Вивчення значного масиву матеріалів з теми [2; 5; 10; 14; 15; 16] свідчить про доцільність виділення на теперішній час напрямів кримінологічного дискурсу заявленої проблеми.

Перший напрям: системне дослідження і кримінологічний аналіз причин, які породжують зловживання на етапі визначення потреби в міжнародній гуманітарній допомозі і визначення конкретного кінцевого адресата, розмежування факторів ризику під час взаємодії між отримувачами і набувачами міжнародної гуманітарної допомоги, прогнозування ризиків на етапі визначення цілей гуманітарної допомоги і узгоджуваної мети із кінцевим адресатом. Для попередження злочинності за цим напрямом кримінологічного дискурсу вбачається доцільним концептуальне визначення на рівні держави принципів і критеріїв розподілу гуманітарної допомоги, чіткі, прості, зрозумілі критерії контролю за цільовим використанням гуманітарної допомоги, у тому числі із залучен-

ням організацій з країн-донорів в якості спостерігачів і аудиторів.

Другий напрям: формування системного інформаційного каналу для забезпечення прозорості, відкритості здійснення благодійності і надання гуманітарної допомоги. Адже така діяльність передбачає інколи особистісно, частіше – соціально значимі – причини. Тому цей аспект потребує належного дослідження і вивчення особистісних характеристик осіб, які вчинили зловживання розподілу, видачі, використання гуманітарної допомоги для задоволення приватних інтересів своїх чи третіх осіб. Також важливим є моніторинг результатів контролю за діяльністю регіональних гуманітарних штабів, пунктів видачі гуманітарної допомоги, волонтерських, благодійних, релігійних організацій, фондів, державних і комунальних закладів – отримувачів гуманітарної допомоги для подальшої передачі такої набувачам гуманітарної допомоги. Для попередження злочинності і корупційних ризиків у цьому напрямі доцільно перед правоохоронними органами порушити питання створення системного каналу повідомлення про факти розкрадання, нецільового використання гуманітарної допомоги, інших правопорушень, пов'язаних із гуманітарною допомогою. Для утвердження довіри міжнародних спільнот і організацій країн-донорів такі канали мають бути відкритими і доступними для усіх. З іншого боку потребує уваги проблема нівелювання міжнародної гуманітарної допомоги через поширення в медіа і соціальних мережах неправдивої інформації чи викривлення фактів в означеному аспекті.

Третій напрям кримінологічного дискурсу: розроблення системи звітування отримувачами гуманітарної допомоги перед надавачами такої допомоги за принципом відповідності реальній дійсності. Міжнародна гуманітарна допомога має донора та юридичну особу отримувача гуманітарної допомоги. Для попередження злочинності в цьому напрямі слід конкретизувати державну політику щодо розподілу міжнародної гуманітарної допомоги, розробити алгоритм прозорого комунікування, уніфікований облік руху такої допомоги. Це забезпечить попередження ризиків на етапі розподілу гуманітарної допомоги, яке делеговане місцевим органам влади, зокрема військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування. Зазначимо тут, на законодавчому рівні розрізняють отримувача і набувача гуманітарної допомоги, то важливим є розроблення нормативних вимог до обліку та звітності за результати розподілу міжнародної гуманітарної допомоги, наявності документів на підтвердження, що така допомога досягла адресата в особі фізичної особи набувача. У цьому

напрямі кримінологічного дискурсу важливо дотримуватися Закону України Про офіційну статистику [8].

Четвертий напрям: компаративний аналіз світового і національного досвіду попередження і протидії злочинності в галузі міжнародної гуманітарної допомоги. Результати такого аналізу сприятимуть розробленню і реалізації заходів, наприклад: соціальна реклама для різних груп населення щодо цільового використання гуманітарної допомоги, свідомого прийняття активної позиції у визначенні реальної потреби в такій допомозі, розроблення правових механізмів відновлення трудових відносин для звуження кола потенційних набувачів гуманітарної допомоги, розроблення і втілення просвітницьких програм, методичних рекомендацій щодо визначення реальних набувачів гуманітарної допомоги, формування культури споживання і економічної грамотності населення в регіонах, де потребують гуманітарної допомоги.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у статті зазначено, що кримінологічний дискурс надання, отримання, розподілення і використання гуманітарної допомоги істотно впливає на репутацію України як правової демократичної держави у світі. Зловживання в галузі міжнародної гуманітарної допомоги потребують системного аналізу.

Виокремлено напрями кримінологічного дискурсу:

- 1) кримінологічний аналіз причин, які породжують зловживання на етапі визначення потреби в міжнародній гуманітарній допомозі і визначення конкретного кінцевого адресата;
- 2) формування інформаційного каналу для забезпечення прозорості, відкритості здійснення благодійності і надання гуманітарної допомоги;
- 3) розроблення системи звітування отримувачами гуманітарної допомоги перед надавачами такої допомоги за принципом відповідності реальній дійсності;
- 4) компаративний аналіз світового і національного досвіду попередження і протидії злочинності в галузі міжнародної гуманітарної допомоги.

Заявлені у цій публікації напрями не є вичерпними. Перспективою подальшого розроблення проблеми вбачаємо дослідження причин, які породжують зловживання у галузі надання, отримання, розподілення і використання гуманітарної допомоги, розроблення пропозицій щодо попередження зловживань через незаконне привласнення гуманітарної допомоги, нецільове використання такої допомоги, розроблення чіткого механізму визначення реальних потреб в гуманітарній допомозі.

Література

1. Gutz, Norbert (2014). The Good Plumpuddings' Belief: British Voluntary Aid to Sweden During the Napoleonic Wars. *International History Review* 37 (3): 519–539. doi:10.1080/07075332.2014.918559

2. Аналітичний звіт. Проблемні питання у сфері здійснення гуманітарної допомоги в Україні. Сформовано командою урядово-громадської ініціативи «Разом проти корупції» станом на 26 червня 2018 року. Київ, 2018. 43 с.

3. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.

4. Василенко О. Міжнародна гуманітарна допомога для України: перемоги та виклики. 3 серпня 2022 року. URL: https://lb.ua/blog/oleksandra_vasylenko/525144_mizhnarodna_gumanitarna_dopomoga.html

5. Гуманітарна допомога Червоного Хреста. URL : <https://redcross.org.ua/> (дата звернення: 15.08.2023)

6. Закон України Про благодійну діяльність та благодійні організації. Документ 5073-VI, чинний, поточна редакція від 11.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

7. Закон України Про гуманітарну допомогу. Документ 1192-XIV, чинний, поточна редакція від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>

8. Закон України Про офіційну статистику. Документ 2524-IX, чинний, поточна редакція від 16.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2524-20#n350>

9. Конгреси ООН щодо попередження злочинності і кримінального правосуддя: збірка матеріалів в 3 кн. Кн. 1. НАПрНУ, НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса. Кол. укл.: В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний. Київ : Ред. журн. «Право України, Харків : Право, 2013. 188 с.

10. Коротко про ООН. Надання гуманітарної допомоги. 2021. URL : <https://web.archive.org/web/20110707192230/http://www.un.org>

11. Лихолоб В. Г. Органи внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю: (морально-правовий аспект реалізації закону). Київ: Вища школа, 1991. 219 с. С. 23.

12. Луценко Ю., Денисенко М. Протидія злочинності в умовах воєнного стану: теоретико-правові проблеми. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 3(44), 2022. DOI <https://doi.org/10.32782/руув.v3.2022.16>

13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B8#Text

14. Механізми надання державою гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану (станом на 01 червня 2022 року). Київ : Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022. 75 с.

15. Постанова Кабінету Міністрів України від 5.03.2022 №202 «Деякі питання отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2022-%D0%BF#Text>

16. Проміжний звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування фактів можливих порушень законодавства України у сфері отримання, розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням

гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного майна, яке може бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T233044?an=77&q=%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 15.08.2023)

Анотація

Волков Є. Ю. Міжнародна гуманітарна допомога для України: кримінологічний дискурс. – Стаття.

У статті розглянуто кримінологічний дискурс щодо зловживання у галузі надання, отримання, розподілення і використання гуманітарної допомоги для України. У цьому автор вбачає утвердження репутації України як правової демократичної держави. Міжнародна гуманітарна допомога розглядається у статті багатоконпонентним системним соціальним, культурним явищем, яке передбачає правові механізми взаємодії донорів, логістику передачі, систему вивчення і аналізу реальних потреб в ситуаціях контраверсійного змісту.

Методологічний базис цієї наукової розвідки сформовано з опорою на узагальнення і висновки В. Голіни, М. Колодяжного, В. Лихолоб, В. Василевич.

Автор у статті зазначив про те, що гуманітарна допомога є добровільною, безкорисливою та усвідомленою діяльністю донорів (фізичних чи юридичних осіб) по відношенню до офіційно визначених категорій отримувачів такої допомоги. Автор виділив напрями кримінологічного дискурсу міжнародної гуманітарної допомоги для України: 1) кримінологічний аналіз причин, які породжують зловживання на етапі визначення потреби в міжнародній гуманітарній допомозі і визначення конкретного кінцевого адресата; 2) формування інформаційного каналу для забезпечення прозорості, відкритості здійснення благодійності і надання гуманітарної допомоги; 3) розроблення системи звітування отримувачами гуманітарної допомоги перед надавачами такої допомоги за принципом відповідності реальній дійсності; 4) компаративний аналіз світового і національного досвіду попередження і пропедевтики злочинності в галузі міжнародної гуманітарної допомоги.

Заявлені у цій публікації напрями не є вичерпними. Перспективою подальшого розроблення проблеми вбачаємо дослідження причин, які породжують зловживання у галузі гуманітарної допомоги, розроблення пропозицій щодо попередження зловживань через незаконне привласнення гуманітарної допомоги, нецільове використання такої допомоги, розроблення чіткого механізму визначення реальних потреб в гуманітарній допомозі.

Ключові слова: міжнародна гуманітарна допомога, принципи надання гуманітарної допомоги, кримінологічний дискурс, попередження злочинності, зловживання, ризик.

Summary

Volkov E. Yu. International humanitarian aid for Ukraine: criminological discourse. – Article.

The article examines the criminological discourse on abuse in the field of providing, receiving, distributing and using humanitarian aid for Ukraine. The author sees in this the affirmation of Ukraine's reputation as a

legal democratic state. International humanitarian aid is considered in the article as a multi-component systemic social and cultural phenomenon, which involves legal mechanisms of donor interaction, transfer logistics, a system of studying and analyzing real needs in situations of controversial content.

The methodological basis of this scientific investigation was formed based on the generalizations and conclusions of V. Holina, M. Kolodyazhny, V. Lykholob, and V. Vasylevich.

In the article, the author noted that humanitarian aid is a voluntary, selfless and conscious activity of donors (individuals or legal entities) in relation to officially defined categories of recipients of such aid. The author singled out the directions of the criminological discourse of international humanitarian aid for Ukraine: 1) criminological analysis of the causes that give rise to abuse at the stage of determining the need for international humanitarian aid and determining the specific final addressee; 2) formation

of an information channel to ensure transparency, openness of charity and the provision of humanitarian aid; 3) development of a system of reporting by recipients of humanitarian aid to providers of such aid based on the principle of correspondence to reality; 4) comparative analysis of world and national experience of crime prevention and propaedeutics in the field of international humanitarian aid.

The directions stated in this publication are not exhaustive. We see the prospect of further development of the problem as a study of the causes that give rise to abuses in the field of humanitarian aid, the development of proposals for the prevention of abuses due to the illegal appropriation of humanitarian aid, the inappropriate use of such aid, the development of a clear mechanism for determining the real needs for humanitarian aid.

Key words: international humanitarian aid, principles of humanitarian aid, criminological discourse, crime prevention, abuse, risk.